

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Nog enkele (laat)middeleeuwse graven aan De Meersen (Ieper, W.-Vl.)

Eindverslag van een toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Nog enkele (laat)midleleeuwse graven aan De Meersen (Ieper, W.-VI.)
Eindverslag van een toevalsvondst

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 262

AUTEURS

Sofie Vanhoutte en An Lentacker

JAAR VAN UITGAVE

2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Zicht op de werf, naar het oosten, met de werkput op de voorgrond en
op de achtergrond de Sint-Maartenskathedraal.
Copyright: agentschap Onroerend Erfgoed. Foto: Sofie Vanhoutte.

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding
4.0 Internationaal-licentie. Bezoek
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van
de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution
4.0 International License. To view a copy of this license, visit
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/XKKX2249>
ISSN 1371-4678
D/2023/3241/114

NOG ENKELE
(LAAT)MIDDELEEUWSE
GRAVEN AAN DE MEERSEN IN
IEPER (W.-VL.)

Eindverslag van een toevalsvondst

SOFIE VANHOUTTE EN AN LENTACKER

INHOUD

1	INLEIDING.....	5
2	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT	10
3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT.....	11
3.1	ALGEMENE BEPALINGEN	11
3.2	DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE	12
3.3	RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN.....	12
4	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING.....	13
5	AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK	15
6	RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT	16
6.1	LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT	16
6.2	HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT	16
7	BESCHRIJVING VAN DE SITE	17
7.1	BODEMKUNDIGE SITUATIE	17
7.2	SPOREN EN STRUCTUREN	17
7.3	VONDSTEN	24
7.3.1	MENSELIJKE (EN DIERLIJKE) RESTEN.....	24
7.3.2	AARDEWERKVONDSTEN	25
7.3.3	HOUTSTAAL.....	25
7.4	INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	25
7.5	SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE.....	26
8	SAMENVATTING	28
9	BIBLIOGRAFIE	28
10	BIJLAGEN	29
10.1	LIJST VAN FIGUREN INCL. PLANNEN EN KAARTEN	29
10.2	LIJST VAN TEKENINGEN.....	30
10.3	LIJST VAN FOTO'S.....	30
10.4	LIJST VAN SPOREN	35
10.5	LIJST VAN VONDSTEN	35
10.6	LIJST VAN STALEN	35
10.7	SKELETFORMULIEREN (REGISTRATIE OP HET TERREIN)	35

1 INLEIDING

In het stadscentrum van Ieper, in het hart van de historische stadskern, werd het bouwperceel achter de Sint-Niklaaskerk jarenlang gedomineerd door een groot bouwproject. Projectontwikkelaar 3D Real Estate werkte er aan de 'reconversie van de site 'De Meersen – De Looie''¹. Het projectgebied paalde aan de Sint-Niklaasstraat en werd verder afgebakend door de Sint-Jansstraat en de Lange Meersstraat. Op De Meersen werden een 80-tal wooneenheden in verschillende volumes ontwikkeld, die zowel nieuwbouw als renovaties van bestaande gebouwen omvatten (figuur 1).

Voorafgaand aan dit bouwproject werd de projectzone in 2018 archeologisch onderzocht. Het post-excavation onderzoek kwam later in handen van het agentschap Onroerend Erfgoed. Tijdens de archeologische opgravingen, die ruim 6 maanden in beslag namen, kwam onder andere het laat- tot postmiddeleeuws kerkhof van de Sint-Niklaaskerk aan het licht, waarvan 1295 grafkuilen en 1075 skeletten werden aangetroffen².

In juni 2020 werden in het kader van hetzelfde project, bij het uitbreken van een keldervloer in een aanpalend pand, nog enkele graven aangesneden waarna werd overgegaan tot de toevalsvondstprocedure.

Figuur 1: Zicht op het hart van het stadscentrum van Ieper, met van links naar rechts de torens van de Sint-Maartenscathedraal, de Lakenhalle, de Sint-Jacobskerk, de Sint-Niklaaskerk (op de voorgrond rechts) en de Sint-Pieterskerk (op de achtergrond rechts). De groene bol duidt de locatie aan van de toevalsvondst. Het project De Meersen strekt zich uit tot aan de Sint-Jansstraat die (via de Korte Meersstraat) recht naar de Sint-Maartenscathedraal loopt. Foto © 3D Real Estate (<http://www.3d-realestate.be/developments/de-meersen-de-looie/>).

Op vrijdag 12 juni kwam de melding binnen van een toevalsvondst aan de Sint-Niklaasstraat 4 (figuren 1-4). De vondst gebeurde tijdens het uitbreken van de keldervloer onder de refter van de voormalige Stedelijke jongens- en meisjesschool, vanaf 1961 omgevormd tot Rode Kruiscentrum en polyvalent dienstencentrum (figuur 7).³

¹ <http://www.3d-realestate.be/developments/de-meersen-de-looie/>.

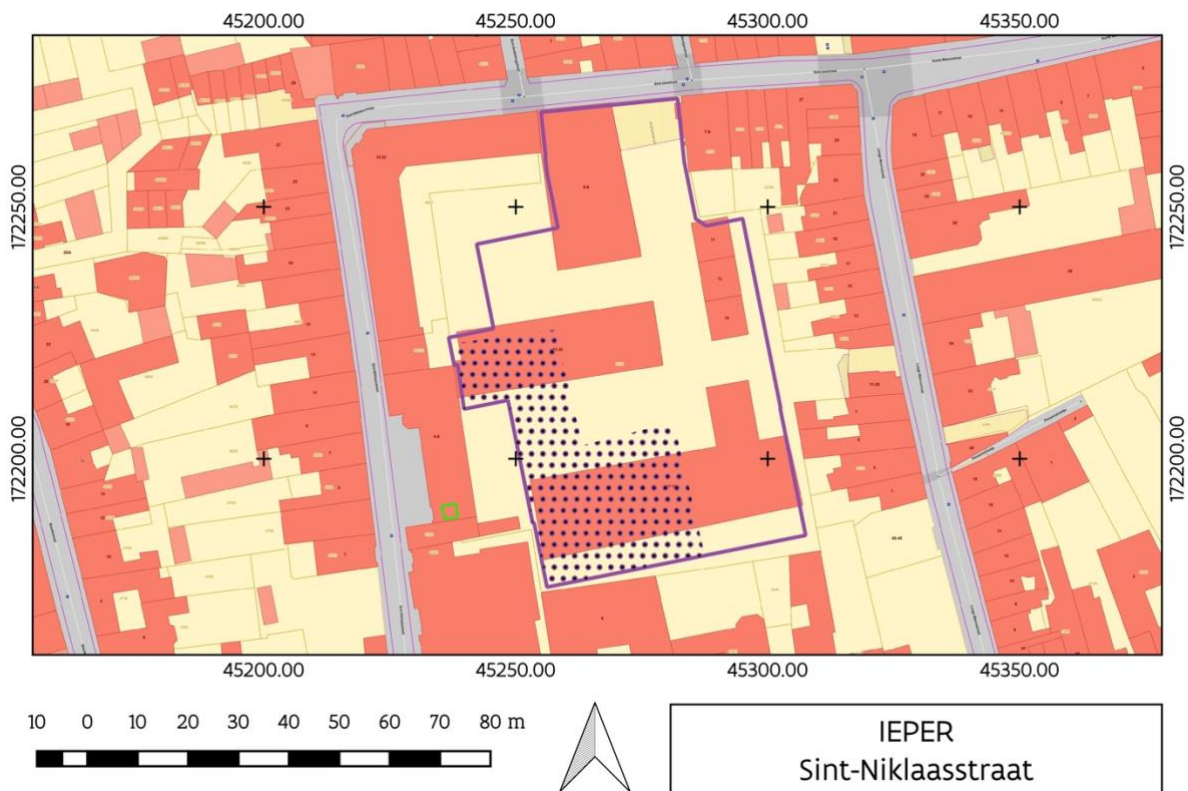
² Zie De Groote & Eryvnc (red.) 2022.

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020c.

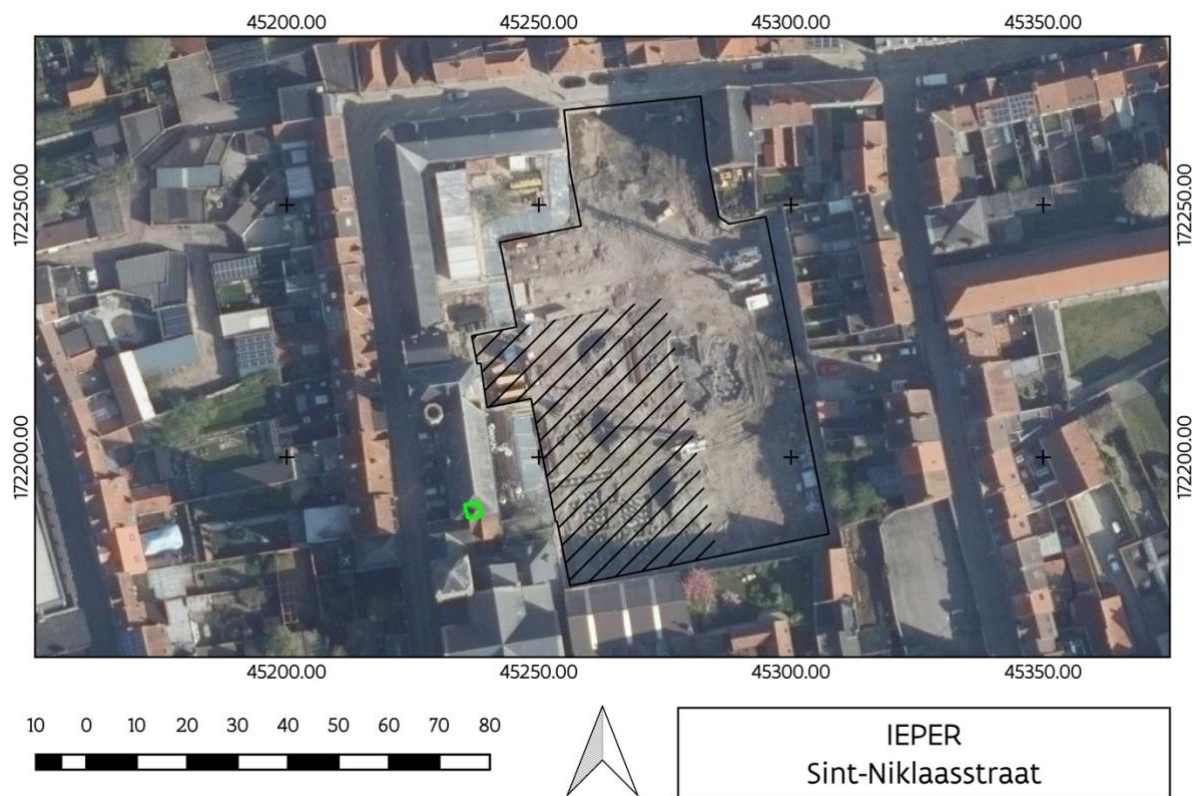

De projectontwikkelaar had het archeologisch bedrijf dat de opgravingen in 2018 had uitgevoerd, al eerder die week (vermoedelijk op donderdag 11 juni) gecontacteerd. Bij het uitbreken van de keldervloer was men op twee (losse?) schedels gestoten. Zonder eerst melding te maken van deze toevalsvondst werden door het archeologisch bedrijf twee archeologen ingezet die op donderdag en vrijdag 11 en 12 juni enkele uren modder schepten om het archeologisch leesbare niveau – met daarin enkele graven – bloot te leggen (figuren 5-6).

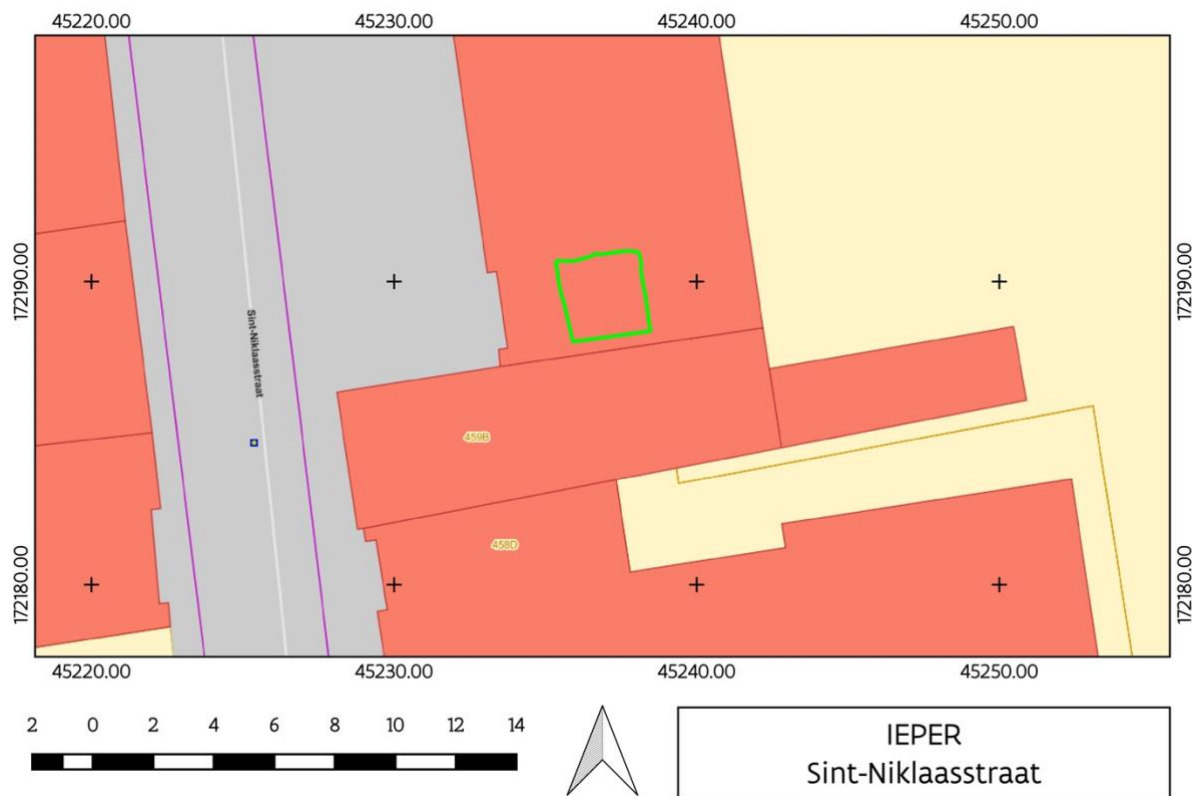
Op zaterdag 13 juni werd de toevalsvondst door het archeologisch bedrijf gemeld via de toevalsvondstapplicatie. Maandag 15 juni ging Jan Decorte, intergemeentelijk archeoloog van CO7, ter plaatse om de situatie in te schatten, waarna door het agentschap meteen het nodige geregeld kon worden voor de noodzakelijk geachte terreinregistratie. Het terreinonderzoek gebeurde op woensdag 17 juni, door het agentschap Onroerend Erfgoed en met ondersteuning van het archeologisch bedrijf Adede, binnen het kader van de ‘Raamovereenkomst voor het uitvoeren van het onderzoek van toevalsvondsten en onderzoek vanuit wetenschappelijke vraagstelling in onderaanneming van het agentschap Onroerend Erfgoed’. Gezien het menselijke resten betrof, was het noodzakelijk dat er vanuit Adede een fysisch antropoloog ter beschikking werd gesteld. Er kwamen enkele (laat)middeleeuwse graven aan het licht, uit het – althans op deze plaats – onderste niveau van het kerkhof. De onderzoeksomstandigheden waren verre van ideaal en de onderzochte zone bleef beperkt waardoor de kenniswinst zeer gering blijft.

Figuur 2: Locatie van de onderzochte zone (in groen) op GRB (©AGIV). Positie ten opzichte van het opgravingsgebied De Meersen (paarse omlijning) met daarbinnen de zone van het laatmiddeleeuwse kerkhof (zone met raster).

Figuur 3: Locatie van de onderzochte zone (in groen) op de orthofoto (©AGIV). Positie ten opzichte van het opravingsgebied De Meersen (zwarte omlijning) met daarbinnen de (ruime) zone van het laatmiddeleeuwse kerkhof (gearceerde zone).

Figuur 4: Locatie van de onderzochte zone op GRB (©AGIV).

Figuur 5: Werkfoto die op 12 juni werd doorgestuurd naar het agentschap bij het melden van de toevalsvondst (foto © Monument Vandekerckhove nv). Zicht naar het zuiden. Links en centraal in de linkerhelft van de ruimte kunnen twee donkergrijze sporen als vermoedelijke graven onderscheiden worden.

Figuur 6: Werkfoto die op 12 juni werd doorgestuurd naar het agentschap bij het melden van de toevalsvondst (foto © Monument Vandekerckhove nv). Zicht naar het westen. Op de voorgrond en centraal in het vrijgelegde vlak kunnen twee donkergrijze sporen als vermoedelijke graven onderscheiden worden.

Het voorziene terreinonderzoek werd volledig afgerond in één dag. De uitgewerkte resultaten van dit archeologisch onderzoek, de verdere verwerking van de onderzoeksgegevens en vondsten, en de interpretatie van de site binnen de ruimere context vormen het onderwerp van dit eindverslag.

Figuur 7: De locatie van de werkput in het lopende bouwproject met op de achtergrond de Sint-Maartenskathedraal. Zicht naar het oosten.

2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT

leper – Sint-Niklaasstraat 4

Projectcode	2020F193
Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog	Agentschap Onroerend Erfgoed (OE) OE/ERK/Archeoloog/2015/00001
Veldwerkleider	Sofie Vanhoutte (onderzoeker archeologie OE)
Locatiegegevens van het onderzochte gebied	
Provincie	West-Vlaanderen
Gemeente	leper
Deelgemeente	/
Adres	Sint-Niklaasstraat 4
Toponiem	/
Bounding box in Lambertcoördinaten (EPSG:31370)	NW: x: 45235,3279 – y: 172190,7993 NO: x: 45238,1110 – y: 172191,1813 ZW: x: 45235,9149 – y: 172188,0169 ZO: x: 45238,4919 – y: 172188,3785
Kadastrale informatie	leper, 1ste Afd., Sectie F, perceel 692B
Toevalsvondst	
Datum vondst	12/06/2020
Datum melding	13/06/2020 (ID 592)
Dossiernummer	ID 4729
Begin- en einddatum veldwerk	17/06/2020
Oppervlakte van het onderzoeksgebied	ca. 7,3 m ²

Terreinwerk	Sofie Vanhoutte (OE) Merel Van Eynde (fysisch antropoloog/ archeoloog, Adede) Jolien Vranken (archeoloog, Adede)
Opmetingen	Johan Van Laecke (landmeter-expert, OE)
Fotografie terrein	Sofie Vanhoutte Johan Van Laecke <i>Foto's eindverslag:</i> © agentschap Onroerend Erfgoed, tenzij anders vermeld
Aanmaak kaartmateriaal	Sylvia Mazereel (archeologisch tekenaar, OE)
Studie menselijke resten	An Lentacker (erfgoedonderzoeker natuurwetenschappen OE)
Uitwerking en rapportage Lay-out	Sofie Vanhoutte Sylvia Mazereel

3 DE ONDERSOEKOPDRACHT

3.1 ALGEMENE BEPALINGEN

Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 vermeldt het volgende in verband met toevalsvondsten, onder Hoofdstuk 5. Archeologie – Onderafdeling 4. Toevalsvondsten:

Art. 5.1.4. Iedereen die, op een ander moment dan bij het uitvoeren van een archeologisch vooronderzoek, een archeologische opgraving of het gebruik van een metaaldetector, een roerend of onroerend goed vindt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het archeologische erfgoedwaarde heeft, is verplicht daarvan binnen drie dagen aangifte te doen bij het agentschap. De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen. In voorkomend geval brengt het agentschap de zakelijkrechthouder en de gebruiker van de betrokken percelen, als ze niet de vinder zijn, en de gemeenten waar de vondsten worden gedaan ervan op de hoogte dat er vondsten zijn gedaan die vermoedelijk archeologische erfgoedwaarde hebben en wat de rechtsgevolgen daarvan zijn. De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte:

1° de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren;

2° de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen;

3° de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap.

De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen.

Na het onderzoek, vermeld in het derde lid, 3°, kan het agentschap de termijn van tien dagen inkorten of verlengen. Het agentschap brengt de zakelijkrechthouder en de gebruiker daarvan per beveiligde zending op de hoogte. Na het verstrijken van de termijn zijn de zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder niet langer onderworpen aan het passiefbehoudsbeginsel

voor archeologisch erfgoed voor wat betreft de gemelde vondst.

De Memorie van Toelichting van het Onroerenderfgoeddecreet vult aan:

Artikel 5.1.4. (...) De bij decreet opgelegde bewaarmogelijkheden blijven gedurende tien dagen van kracht. Gedurende deze periode beschikt de Vlaamse overheid over de nodige tijd om de noodzakelijke vaststellingen te doen of te laten doen op het terrein. De Vlaamse overheid werkt zoveel mogelijk samen met de betrokken onroerenderfgoedgemeente(n). Op basis van de terreinevaluatie kan de Vlaamse overheid de termijn van tien dagen verlengen of inkorten. Eventuele financiële tegemoetkomingen als gevolg van een termijnverlenging kunnen in uitvoeringsbesluiten worden behandeld (zoals bepaald in artikel 10.3.3). Omdat deze financiële tegemoetkomingen volledig voor rekening van de Vlaamse overheid zijn, is de Vlaamse administratie volledig voor het proces van toevalsvondsten bevoegd.

Het Onroerenderfgoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 (gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 4 december 2015) vervulde als volgt:

Artikel 5.5.4. Met toepassing van artikel 5.1.4 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en in afwijking van artikel 5.5.1 tot en met artikel 5.5.3 van dit besluit geldt voor archeologische vooronderzoeken met ingreep in de bodem en archeologische opgravingen die volgen op een toevalsvondst en uitgevoerd worden door het agentschap, een onmiddellijke toelating.

Een toevalsvondst dient steeds op korte termijn behandeld te worden. Hierdoor beperkt de onderzoeksopdracht zich tot het evalueren van het bodemarchief en het *ex situ* bewaren van mogelijk archeologisch materiaal dat dreigt vernietigd te worden. Binnen de context van een toevalsvondst kan een voorafgaandelijk bureauonderzoek niet plaatsvinden. Dergelijk bureauonderzoek dat de landschappelijke, bodemkundige, historische en archeologische voorkennis van de vindplaats verzamelt, gebeurt noodzakelijkerwijze na het terreinonderzoek. Dit bureauonderzoek beperkt zich bovendien ook tot wat relevant is voor de interpretatie van de vindplaats. De resultaten zijn in dit eindverslag opgenomen (zie hoofdstuk 6).

3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Aangezien het hier een toevalsvondst betreft, was een vooraf bepaalde vraagstelling niet aan de orde. Het doel van het onderzoek van een toevalsvondst beperkt zich tot inzicht verkrijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen en vondsten, hun datering en indien van toepassing hun relatie en fasering, alsook het *ex situ* bewaren van de vondsten die dreigen vernietigd te worden. Voor dit eindverslag werden de resultaten van het archeologisch onderzoek bestudeerd in het licht van de archeologische voorkennis van het gebied en de historische context om te komen tot een interpretatie van de site.

3.3 RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN

De randvoorwaarden noodzakelijk voor het onderzoek van een toevalsvondst worden beschreven in artikel 5.1.4. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013: *‘De zakelijkrechter, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren, de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen, de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap’.*

Tijdens het uitbreken van de keldervloer langs de Sint-Niklaasstraat kwamen twee menselijke schedels aan het licht. De bouwheer meldde dit niet meteen aan de bevoegde instanties, maar riep de hulp in van het archeologisch bedrijf dat in 2018 de opgraving uitvoerde op het aanpalende terrein, voorafgaand aan het bouwproject. Ook het bedrijf besloot niet meteen een toevalsvondst te melden, maar eerst zelf inzicht te krijgen in de situatie. Terreinevaluatie bij toevalsvondsten is echter de verantwoordelijkheid van het agentschap of gebeurt in samenspraak door de bevoegde onroerend erfgoeddienst, in dit geval CO7. Door de positie van het vlak aan de top van het grondwaterniveau betekende de interventie van het archeologisch bedrijf dat heel wat modder werd weggeschrapt om een leesbaar archeologisch vlak te bekomen, weliswaar zonder meteen te kunnen overgaan tot registratie. Aangezien dit niveau waterverzadigd was en er bij het uiteindelijke terreinonderzoek door het agentschap opnieuw moest overgegaan worden tot het wegpompen van zoveel mogelijk grondwater, waardoor onvermijdelijk ook heel wat modder werd gevormd en het opgravingsvlak opnieuw diende opgeschoond te worden, ging daarbij opnieuw de toplaag van het vlak verloren. Dit verklaart waarom op de werkfoto's die met de vondstmelding werden meegestuurd, centraal in het vlak nog (de laatste restant van) een vermoedelijk graf te onderscheiden is (figuur 12: S6) dat echter niet meer bewaard bleek na het opschonen van het vlak bij het terreinonderzoek door het agentschap op 17 juni.

4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING

Het terreinonderzoek vond plaats op woensdag 17 juni 2020 en werd uitgevoerd door Sofie Vanhoutte (veldwerkleider, OE), Merel Van Eynde (fysisch antropoloog – archeoloog, Adede) en Jolien Vranken (archeoloog, Adede). De menselijke resten werden – zo goed als mogelijk in de gegeven omstandigheden – vrijgelegd en gedocumenteerd door fysisch antropoloog Merel Van Eynde. De opmetingen gebeurden door Johan Van Laecke, landmeter-expert van het agentschap. Bij het terreinwerk waren geen externen betrokken in het kader van wetenschappelijke advisering.

De uitvoering van dit onderzoek, de registratie en opgraving van de gemelde toevalsvondst, vond plaats volgens de bepalingen van het Onroerendergoeddecreet (2013) zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 4.0).

De bodemomstandigheden en de positie aan de top van het grondwatervniveau maakten een vrijlegging en opschoning van het opgravingsvlak in zijn geheel onmogelijk (figuren 8-11). Aangezien het westelijk deel van de ruimte deels verstoord bleek door de aanleg van een put om de waterpomp in te laten draaien, hier de modderaccumulatie heel groot was, er een bak moest kunnen geplaatst worden om de overtollige grond in te scheppen, stortbuizen vanaf de middag zorgden voor extra wateroverlast en aan de oostkant van de zone reeds duidelijk was geworden dat het archeologisch niveau slechts minimaal bewaard was, nam ondergetekende, Sofie Vanhoutte, de beslissing het terreinonderzoek noodgedwongen te beperken tot iets meer dan de oostelijke helft van de ruimte. Het opschonen en de registratie moesten omwille van het grondwater ook noodgedwongen zone per zone gebeuren.

Gezien het hier een toevalsvondst betreft, was er geen sprake van een vooraf bepaalde strategie. Het terreinonderzoek had als doel maximaal informatie te halen uit het nog bewaarde archeologisch niveau.

Figuur 8: De werkput bij aankomst, vóór de aanvang van het terreinonderzoek. Op het opgravingsvlak staat grondwater.

Figuur 9: Het proberen wegpompen van zoveel mogelijk grondwater en het proberen opschonen van het vlak zorgden meteen voor veel modder.

Figuur 10: Al snel werd beslist dat het door het steeds opkomende grondwater enkel mogelijk was de sporen vrij te leggen door per zone meteen de registratie aan te pakken.

Figuur 11: Na een aantal stortbuien was het alle hens aan dek om te trachten de rest van het vlak leesbaar te maken.

5 AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

Het aantal sporen en vondsten is bij deze toevalsvondst zeer beperkt. De sporen en vondsten worden in dit eindverslag op assessmentniveau beschreven, maar een apart assessmentrapport is voor dit dossier niet aan de orde. Kwetsbare vondsten werden niet aangetroffen; een conservatierapport is dus evenmin aan de orde. Ten slotte zijn er geen aardkundige en natuurwetenschappelijke analyses gebeurd.

De studie beperkt zich tot case-gebonden onderzoeksvragen met betrekking tot de aard van de vindplaats, de datering, de relatie en de fasering van sporen en vondsten. Uit dergelijk klein onderzoek, dat bovendien in verre van ideale omstandigheden werd uitgevoerd, is weinig kenniswinst te halen. De voornaamste vraagstellingen zijn de volgende. Kunnen deze graven gedateerd worden? In welke periode kan de oudste kerkhoflaag op deze plaats gesitueerd worden? Hoe verhouden de graven zich tot de oudste kerkhofniveaus die in 2018 in de aanpalende zone werden aangetroffen?

De menselijke resten die konden gelicht worden, zijn zeer beperkt maar wel zeer goed bewaard. Deze zijn aan een fysisch-antropologische analyse onderworpen. Het staal dat genomen werd van de kistplank van Graf 3 – ook het hout was nog in perfecte staat – werd dendrochronologisch geanalyseerd. Enkel Graf 3 leverde enkele kleine aardewerkfragmenten op. Aangezien het hier om residueel, opgespit materiaal gaat, levert dit aardewerk geen verdere info op.

6 RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT

6.1 LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT

Gezien het hier een toevalsvondst betreft, bovendien zeer beperkt in oppervlakte, kan deze beschrijving algemeen worden gehouden. Bodemkundig behoort Ieper tot de zandleemstreek. Het stadscentrum staat niet gekarteerd op de bodemkaart, maar de omliggende gronden zijn allemaal aangeduid als vochtige tot natte zandleembodems, waartussen zich zones van natte klei bevinden⁴. Het projectgebied bevindt zich net ten westen van de alluviale vallei van de Ieperlee die het stadscentrum van zuid naar noord doorsnijdt⁵.

6.2 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

Gezien het hier een toevalsvondst betreft waarbij het historisch en archeologisch kader pas na het terreinwerk kon worden onderzocht, beperkt dit onderzoek zich logischerwijze tot de historische en archeologische context relevant voor deze vindplaats.

De ligging in het hart van de historische stadskern van Ieper⁶ maakt al meteen het hoge archeologische potentieel van de locatie duidelijk, en dat was logischerwijze ook mede de argumentatie voor het grootschalige archeologisch onderzoeksproject De Meersen dat in 2018, voorafgaand aan de bouwwerken, werd uitgevoerd. De eerste vermelding die gekend is van de Sint-Niklaaskerk, waarachter het projectgebied zich bevindt, zou dateren uit ca. 1180⁷ maar de betrouwbaarheid wordt in twijfel getrokken⁸. De zone bevindt zich aan de rand van het stadsareaal uit de 12de eeuw⁹. De hoge archeologische verwachting werd in december 2016 bevestigd door het archeologisch vooronderzoek dat de aanwezigheid en de zeer goede bewaring aantoonde van het middeleeuwse kerkhof van de Sint-Niklaaskerk en van laatmiddeleeuwse bewoning met daarbovenop de restanten van de Sint-Jansabdij (eind 16de – eind 18de eeuw)¹⁰. In 2018 volgde een grootschalige opgraving die deze resten verder blootlegde. Het post-excavation onderzoek dat door het agentschap werd opgenomen, is op het moment van dit schrijven reeds deels gepubliceerd. Voor de historische en archeologische context verwijzen we dan ook graag verder naar deze publicaties¹¹.

De toevalsvondst werd aangetroffen onder de kelder van een oude refter. Het gebouw met aanpalend torentje – of beter gezegd de fundamenten ervan – is nog een restant van de abdij Sint-Jan-Ten-Berge die in 1797 werd afgeschaft en op deze ruimtes na volledig werd afgebroken. Sinds 1847 werden ze gebruikt in de Stadsjongensschool 'De Looie'. Na de Eerste Wereldoorlog werd de gemeentelijke jongensschool terug opgebouwd, maar het torentje kwam op een andere plaats te staan.¹²

Het archeologisch onderzoek van 2018 op De Meersen bracht een uitzonderlijke site aan het licht. Uit wat volgt, zal duidelijk worden dat de graven aangetroffen onder het gebouw van Sint-Niklaasstraat 4 horen bij het kerkhof dat tijdens dit project werd blootgelegd.

⁴ Bodemkaart © Geopunt.

⁵ Zie Stubbe 2019.

⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020a.

⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020b.

⁸ De Groote 2022, 11.

⁹ Stubbe 2019.

¹⁰ Bot & Bruyninckx 2018.

¹¹ De Groote & Ervynck (red.) 2022; zie ook Moens & De Groote 2022.

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2020c.

7 BESCHRIJVING VAN DE SITE

7.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE

De sporen, meer bepaald de graven, waren ingesneden in de natuurlijke kleiige moederbodem, de leperiaanse klei die in het leperse dagzoomt. De natte bodemcondities in de kleiige grond hadden ervoor gezorgd dat wat nog bewaard was van het botmateriaal en het hout van de kist in zeer goede conditie was.

Gezien de beperkte omvang van de toevalsvondst werden geen specifieke bodemkundige waarnemingen gedaan. Het maken van bodemkundige referentieprofielen was binnen de context van het terreinonderzoek niet aan de orde, en niet alleen omwille van het grondwaterniveau dat dit onmogelijk maakte. Binnen het kader van de verdere bouwwerken kon slechts maximaal ca. 10 cm verder verdiept worden om zettingsschade te vermijden. Op dat niveau zou een laagje mager beton worden aangevoerd en een nieuwe betonplaat worden geplaatst.

7.2 SPOREN EN STRUCTUREN

Het archeologisch niveau dat onder de uitgebroken keldervloer kon worden vrij gelegd, leverde drie sporen op die met zekerheid als graf te identificeren zijn: S1, S2 en S3 (figuur 12).

De graven vertegenwoordigen het onderste kerkhofniveau op deze plaats. Ze zijn gegraven in de natuurlijke kleiige moederbodem. Het niveau van waaruit deze graven zijn aangelegd, is niet bewaard gebleven door de constructie van de kelderruimte.

Graf 1 – spoor S1 – kent een west-oost-oriëntatie (figuren 13-16). De torso van de overledene stak nog in het profiel (figuur 16), wat aangeeft dat enkel de schedel en de nekervels ontbraken binnen de opgravingsput. Mogelijk hoort één van de schedels die bij de uitbraakwerken gerecupereerd werden, bij dit graf. De aflijning van S1 lijkt hier echter niet mee in overeenstemming te zijn. De plank van de noordelijke kistwand stak nog in de noordelijke putwand. Naast het opperarmbeen zat verder nog een vermoedelijke bodemplank in het profiel. Het voetwortelbeen in het westelijk uiteinde van wat als S1 werd herkend (figuur 15), geeft aan dat het mogelijk eerder Graf S2 is dat hier naar het noorden doorloopt, wat ook overeenkomt met het uiteinde van de bewaarde kistwand van Graf S1.

In Graf 2 – spoor S2 – (figuren 13-15) waren in de uiterste zuidoosthoek nog enkele schedelfragmenten bewaard; wat meer naar het noorden lag het onderkaakbeen (figuur 17). Wellicht moet Graf 2 tot en met de noordelijke rand van Graf 1 afgelijnd worden en hoort het deel van S1 waarin het voetwortelbeen herkend werd eigenlijk tot Graf 2. Dit graf kent dus een min of meer zuid-noord-oriëntatie. Hout werd hier niet aangetroffen.

Sporen S3 en S4 manifesteerden zich als één geheel; hun vulling vertoonde geen onderscheid (figuren 18-21). Door de wandplank in het noordelijke profiel in combinatie met de bodemplanken die onder het linkerdijbeen werden aangetroffen (figuur 22), kan Graf 3 – spoor S3 – min of meer afgelijnd worden. Behalve het linkerdijbeen waren enkel nog twee onderarmbeentjes in de opgravingsput bewaard. Hun positie geeft aan dat het graf noordoost-zuidwest georiënteerd was. Spoor S4 leverde geen menselijke resten op, wel enkele kleine houtfragmenten. Het is niet duidelijk hoe dit spoor geïnterpreteerd moet worden: als een brede grafkuil voor Graf S3 of als een ouder spoor.

Figuur 12: Opgravingsplan. De gearceerde zone kon uiteindelijk niet verder onderzocht worden.

S5 geeft de positie aan van een schedeldakfragment. Het kan niet toebehoren aan Graf S3. Door de diepere verstoring naar het westen toe, in combinatie met het grondwatertafelniveau, kon de opgravingsput echter niet uitgebreid worden.

Spoor S6, waarvan de bodem nog bewaard was bij het eerdere opkuiswerk (zie hierboven), bleek niet meer te onderscheiden na het opschoonwerk op 17 juni. Hoogstwaarschijnlijk betrof het hier de bodem van een vierde graf: Graf 4.

Behalve de graven werden verder geen oudere sporen (met zekerheid) herkend.

Figuur 13: Loodrecht zicht op de oostelijke zone met Graf 1 en Graf 2 die elkaar dwarsen. Op het terrein leek Graf 1 Graf 2 te overlappen. De aanwezigheid van een voetwortelbeentje in het westelijk uiteinde van Graf 1 doet echter vermoeden dat het hier het uiteinde betreft van Graf 2.

Figuur 14: De oostelijke zone met Graf 1 en Graf 2 die elkaar dwarsen. Zicht naar oosten. Op de putwand is te zien dat de funderingen tot in dit kerkhofniveau reiken en de top van de graven hebben aangesneden.

Figuur 15: De oostelijke zone met Graf 1 en Graf 2 die elkaar dwarsen. Zicht naar noordoosten. De paarse pijl toont de locatie van het voetwortelbeentje dat nog *in situ* lag. Het geeft aan dat dit het uiteinde moet zijn van Graf 2.

Figuur 16: Detail op Graf 1, zicht op de noordoosthoek van de werkput. De paarse pijl duidt het uiteinde aan van het (afgebroken) opperarm. Links ervan bevindt zich het torso, met telkens drie ribben. De schedel ontbreekt. Rechts van het opperarmbeen steekt een houten plank uit het profiel, een stuk van de kistwand.

Figuur 17: Detail op Graf 2, naar het oosten. De schaallat markeert de locatie van de schedelfragmenten. Naast de prikker ligt het onderkaakbeen (*in situ*).

Figuur 18: Sporen S3 en S4, zicht naar noorden. De oostelijke kistwand van Graf S3 is nog bewaard in de putwand. Daar is duidelijk af te lezen dat het graf nog vrij hoog bewaard was. Door het uitbreken van de keldervloer was in de opgravingsput echter slechts nog de bodem van het graf bewaard.

Figuur 19: Sporen S3 en S4, zicht naar noordwesten. Het opgravingsvlak is langs de putwand minder hoog bewaard. De witte prikker duidt de locatie aan van het linker dijbeen.

Figuur 20: Detail van de noordelijke putwand ter hoogte van S3 en S4. De schuine plank lijkt een schuin gezakt fragment van de oostelijke kistwand van Graf S3.

Figuur 21: Loodrecht zicht op sporen S3 en S4, vanop de noordelijke putwand.

Figuur 22: Graf S3, zicht naar noordelijke putwand. Pogingen om in het grondwater en de modder het restant van het graf nog verder te onderzoeken, leverden onder het linkerdijbeen nog enkele bodemplanken van de kist op, aan de westkant afgeboord. Volgens de oriëntatie van het graf lijken de planken verschoven.

7.3 VONDSTEN

7.3.1 Menselijke (en dierlijke) resten

Tijdens de korte terreininterventie werden drie sporen onderzocht die als graven konden geïdentificeerd worden. Hierbij werden vier skeletfiches ingevuld¹³ (zie bijlage). De inventarisatie van het menselijk skeletmateriaal na de opgraving belicht evenwel enkele afwijkingen met wat op het terrein geregistreerd werd. Zo is een aantal menselijke skeletelementen niet op de terreinfiches genoteerd en werd de aanwezigheid van dierlijk bot in Graf 3 niet opgemerkt. Dit alles heeft zonder twijfel met de moeilijke opgravingsomstandigheden te maken, maar maakt dat de gegevens uit het archeologierapport¹⁴ niet volledig overeenstemmen met de beschrijvingen uit dit eindverslag.

De menselijke vondsten uit de als graf herkende sporen staan opgelijst in tabel 1. Uit Graf 1 (S1) werden skeletelementen uit het bovenlichaam gerecupereerd (ribben, wervels en een opperarmbeen). De schedel was reeds verdwenen (of niet langer bewaard) bij de start van de opgraving. Ook een menselijk hielbeen werd geborgen maar dit maakt wellicht geen deel uit van het menselijk ensemble uit Graf 1. Vanaf de torso stak het skelet immers in de profielwand.

Uit Graf 2 (S2) kwamen 12 schedelfragmenten, twee bovenkaakfragmenten en een onderkaakfragment, die alle van hetzelfde individu kunnen komen. Bij boven- en onderkaak is de slijtage van de eerste en twee maaltand vergelijkbaar, terwijl de derde maaltand (de 'wijsheidstand') wel in de kaak aanwezig was maar nog niet doorgebroken. Dit wijst op een jonge sterfteleeftijd, bevestigd door de waarneming dat geen van de naden van de bovenschedel vergroeid was. Vier nekervels in anatomisch verband horen bij ditzelfde skelet. Daarnaast werd een onderkaakfragment aangetroffen waarbij alle alveolen (tandkassen) van de incisieven (snijtanden) en van de molaren (ware kiezen) na tandverlies dichtgroeid waren. Enkel de alveolen van de premolaren (valse kiezen) waren nog niet volledig gesloten, maar wel aan het dichtgroeien. Aan de binnenzijde van deze onderkaak zit extra botvorming (*torus mandibularis*). Dit skeletelement hoort niet bij de reeds beschreven botten uit het graf en moet van een tweede individu komen. Verder zijn nog een wervel van een subadult individu en een botfragment met eveneens een onvolgroeid voorkomen gevonden, wellicht afkomstig van een derde individu. Ten slotte kwam ook een voetbeentje tevoorschijn (*os naviculare*) dat net zoals het hielbeen in Graf 1 moeilijk kan verbonden worden met het bovendeel van het skelet dat de primaire begraafing in S2 moet voorstellen.

Graf 3 (S3) bevatte een schedelfragment, een dijbeen, een fragment van een kuitbeen en een deel van een rib. Tussen dit menselijk botmateriaal staken ook enkele dierlijke resten: twee schachtfragmenten van het scheenbeen en een wervelfragment, alle van een schaap of een geit. Een vierde dierlijk botfragment kon niet gedetermineerd worden.

Op puntlocatie S5, kwam nog een menselijk schedeldakfragment tevoorschijn, dat op basis van kleur en robuustheid echter niet kan horen bij het skelet uit S3.

Vóór de archeologische ingreep plaatsvond, was door de aannemer van de grondwerken reeds wat botmateriaal ingezameld. Het gaat om twee menselijke bovenschedels, drie ribfragmenten, een schachtfragment van een opperarmbeen en een soortgelijk fragment van een dijbeen. Naast deze mensenresten was ook een schachtfragment van het opperarmbeen van een varken opgeraapt. Het is niet uit te sluiten dat een van de schedels hoort bij de skeletresten uit Graf 1, maar dit kan niet worden bewezen.

¹³ Zie Vanhoutte & Van Eynde 2019.

¹⁴ Vanhoutte & Van Eynde 2019.

Tabel 1: Inventaris van de menselijke resten uit de grafcontexten (n.v.t.: niet van toepassing; gedet.: gedetermineerd).

Graf 1 (S1)	volledig	proximaal fragment	schacht-fragment	distaal fragment	fragment	TOTAAL
wervel	4	-	-	-	-	4
rib	-	-	-	-	13	13
opperarmbeen	-	-	1	-	-	1
hielbeen	1	-	-	-	-	1
TOTAAL	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	19

Graf 2 (S2)	volledig	proximaal fragment	schacht-fragment	distaal fragment	fragment	TOTAAL
bovenschedel	-	-	-	-	12	12
bovenkaak	-	-	-	-	2	2
onderkaak	-	-	-	-	2	2
wervel	5	-	-	-	-	5
voetbeentje	1	-	-	-	-	1
niet gedet.	-	-	-	-	1	1
TOTAAL	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	23

Graf 3 (S3)	volledig	proximaal fragment	schacht-fragment	distaal fragment	fragment	TOTAAL
bovenschedel	-	-	-	-	1	1
rib	-	-	-	-	1	1
dijbeen	1	-	-	-	-	1
kuitbeen	-	-	1	-	-	1
TOTAAL	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	4

7.3.2 Aardewerkvondsten

Behalve het menselijk botmateriaal konden enkele aardewerkfragmenten worden ingezameld. Uit Graf 2 is een wandscherf uit rood aardewerk afkomstig, aan binnen- en buitenzijde geglazuurd. Uit Graf 3 konden drie grijze wandscherven en een platte daktegel worden gerecupereerd. Deze (laat)middeleeuwse aardewerkfragmenten moeten in deze graven als residueel materiaal worden beschouwd, wellicht opgespit tijdens het graven van de grafkuilen. Ze hebben geen betekenis in verband met de graven zelf; ze geven enkel een *terminus post quem* datering waardoor de graven ten vroegste als laatmiddeleeuws kunnen gedateerd worden.

7.3.3 Houtstaal

Een staal van het hout van de oostelijke wandplank van Graf 3 werd dendrochronologisch onderzocht door Kristof Haneca, erfgoedonderzoeker agentschap Onroerend Erfgoed. Het betreft eikenhout (*Quercus* spp.). De planken waren radiaal gekliefd en waren opmerkelijk dun (ca. 5 à 6 mm). Het kopse vlak leverde echter te weinig ringen op om tot een datering te kunnen komen.

7.4 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

In de beperkte onderzochte zone konden drie, wellicht vier – Graf 4 (spoor S6) was tijdens de opgraving echter niet meer te onderscheiden – graven met zekerheid onderscheiden worden. Het betreft telkens de bodem van het graf, met slechts enkele restanten van het skelet en/of het hout van de kist. Bij Graf 1 en Graf 3 gaat het duidelijk om een kistbegrafing; het hout was, weliswaar fragmentarisch, nog *in situ* bewaard. Graf 2 was naar alle waarschijnlijkheid ouder dan Graf 1. Er zijn bij Graf 2 geen aanwijzingen dat de overledene in een kist werd begraven. Enkel bij Graf 1 lag een deel van het skelet nog duidelijk in anatomisch verband; het torso stak nog in de sleufwand. Het niveau waarop dit skelet

////////////////////////////////////

zich bevond, bevestigt dat het opgravingsvlak in de onderzochte zone (onder de uitgebroken kelder) zich net ter hoogte van de bodem van de graven situeert.

Het fysisch-anthropologisch assessment van het skeletmateriaal heeft aangetoond dat het bot meer individuen vertegenwoordigt dan het aantal graven. Zowel van Graf 1 (S1), Graf 2 (S2) als Graf 3 (S3 en S5) bleek het menselijk bot telkens afkomstig van twee individuen. Dit geeft aan dat de grafensembles 'gecontamineerd' zijn, wellicht doordat ze doorsneden waren door jongere graven. Doordat hier enkel de onderkant van het onderste niveau van het kerkhof nog was bewaard, kon dit echter niet meer worden vastgesteld. Verder bleken niet alle botfragmenten menselijk te zijn. Deze dierlijke botfragmenten zijn te interpreteren als verspit materiaal in de grafkuilen en leveren geen bijkomende informatie op over de graven.

Deze graven, die onderdeel zijn van het onderste kerkhofniveau, horen mogelijk tot de oudste graven van het kerkhof, alhoewel hier geen zekerheid over is. De graven vertonen verschillende oriëntaties, waarbij enkel bij Graf 1 de west-oost oriëntatie met absolute zekerheid bepaald kan worden. De eikenhouten kisten van Graf 1 en Graf 3 wijzen er mogelijk op dat deze te dateren zijn vóór het einde van de 14de eeuw. Het dendrochronologisch onderzoek van de kistplanken aangetroffen op De Meersen toonde immers aan dat er aan het einde van de 14de eeuw plots een einde kwam aan het begraven in grafkisten uit hoogwaardig eikenhout¹⁵.

7.5 SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE

De kenniswinst die deze toevalsvondst oplevert, situeert zich enkel op het vlak van de ruimtelijke spreiding van het laatmiddeleeuwse kerkhof van de Sint-Niklaaskerk. De aangetroffen graven geven aan dat het kerkhof hier nog verder doorloopt. De graven van het toevalsvondstonderzoek situeren zich ter hoogte van grafveldzone 9 (zie figuur 23), op ongeveer 14 m ten westen van de rand van de opgravingszone van 2018. De graven bevinden zich net ten noorden van de laatmiddeleeuwse Sint-Niklaaskerk. Graven 1 en 3 zijn duidelijk kistbegrovingen; het vermoedelijk oudere Graf 2 was dit wellicht niet. In vergelijking met de kistbegrovingen onderzocht op De Meersen kunnen Graf 1 en Graf 3 waarschijnlijk vóór het einde van de 14de eeuw gedateerd worden.

Figuur 23: Overzicht van het grafveld opgegraven in de aanpalende projectzone De Meersen, met begrenzing van het Noorderkerkhof, met aanduiding van alle opgegraven skeletten en de verdeling in grafveldzones in functie van het skeletonderzoek. Naar: De Grootte 2022, 40: Fig. 5.1. Met toevoeging van de werkput van het toevalsvondstonderzoek met aanduiding van de oriëntaties van de menselijke resten zoals ze kunnen gereconstrueerd worden.

¹⁵ De Grootte 2022, 55.

Aangezien onder de uitgebroken kelder enkel de onderste restant van de graven was bewaard, kunnen er moeilijk conclusies worden getrokken uit de densiteit van de graven in deze zone. Wel is het opvallend dat de aangetroffen graven een verschillende oriëntatie vertonen. Graf 1, het enige graf waarbij de richting met absolute zekerheid kan bepaald worden, heeft de reguliere west-oost-oriëntatie. Bij graven 2 en 3 wijzen de enkele bewaarde *in situ* botfragmenten op respectievelijk een zuid-noord en een noordoost-zuidwest oriëntatie. Meer dan de vaststelling van deze afwijkende oriëntaties is in de gegeven context niet mogelijk; daarvoor is er te weinig van de graven bewaard.

Daarnaast geeft de ontdekking van deze extra graven ook een idee van de mogelijkheid tot bewaring van de oudste kerkhoflagen in de omliggende zones van De Meersen. Het onderste niveau van dit kerkhof is of kan nog bewaard zijn onder de kelders van de huizen die het projectgebied De Meersen omranden.

8 SAMENVATTING

In juni 2020, bij het uitbreken van een kelder van een pand langs de Sint-Niklaasstraat als onderdeel van het grootschalige bouwproject De Meersen – De Looie, kwamen de laatste restanten van enkele graven aan het licht. De toevalsvondstprocedure werd in gang gezet en de zone kon, weliswaar in moeilijke omstandigheden en om die reden ook slechts in beperkte mate, onderzocht worden. De graven kunnen gekoppeld worden aan het laatmiddeleeuwse Noorderkerkhof van de Sint-Niklaaskerk, waarvan een groot deel in 2018 archeologisch onderzocht werd. De kenniswinst van deze toevalsvondst situeert zich enkel op het vlak van de ruimtelijke spreiding van het laatmiddeleeuwse kerkhof. Wel geeft deze toevalsvondst ook aan dat de oudste kerkhoflagen nog bewaard kunnen zijn onder de omliggende panden.

9 BIBLIOGRAFIE

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2020a: Historische stadskern van Ieper [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140005> (geraadpleegd op 29-07-2020) (gebaseerd op DECORTE J. & DEWILDE M. 2014: *AZ-dossier Ieper*).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2020b: Parochiekerk Sint-Niklaas [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/30221> (geraadpleegd op 29-07-2020) (gebaseerd op / uit: DELEPIERE A.-M., HUYS M. & LION M. 1987: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Ieper, Kanton Ieper*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 11N1, Brussel-Turnhout.)
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2020c: Straatvleugel van de Stedelijke jongens- en meisjesschool [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/30540> (geraadpleegd op 29-07-2020) (gebaseerd op / uit: DELEPIERE A.-M., HUYS M. & LION M. 1987: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Ieper, Kanton Ieper*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 11N1, Brussel-Turnhout.)
- BOT B. & BRUYNINCKX T. 2018: *Archeologische prospectie Ieper "De Meersen" (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport*, Monument Vandekerckhove nv. Afdeling Archeologie. Rapport 2018/10, Ingelmunster.
- DE GROOTE K. 2022: Archeologisch onderzoek van het grafveld. In: DE GROOTE K. & ERVYNCK A. (red.) 2022, 39-55.
- DE GROOTE K. & ERVYNCK A. (red.), met bijdragen van DE GROOTE K., ERVYNCK A., PIJPELINK A. & VAN DE VIJVER K. 2022: *Ieper – De Meersen. Deel 1. Een kerk, kerkhof en abdij in de Ieperse binnenstad. Studie van de begravingen*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 229, Brussel. <https://doi.org/10.55465/OUCJ4659>
- MOENS J. & DE GROOTE K. 2022: *Ieper – De Meersen. Deel 2. De studie van het Ieperse kerkhof*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 248, Brussel. <https://doi.org/10.55465/DTWE6227>
- STUBBE L. 2019: *Elf eeuwen Ieper. De negen levens van een stad*, Ieper.
- VANHOUTTE S. & VAN EYNDE M. 2019: *Nog enkele (laat)middeleeuwse graven aan De Meersen (Ieper, W.-VI.)*. *Archeologierapport van een toevalsvondst*. Ongepubliceerd rapport, Brussel.

10 BIJLAGEN

10.1 LIJST VAN FIGUREN INCL. PLANNEN EN KAARTEN

Figuur 1: Zicht op het hart van het stadscentrum van Ieper, met van links naar rechts de torens van de Sint-Maartenskathedraal, de Lakenhalle, de Sint-Jacobskerk, de Sint-Niklaaskerk (op de voorgrond rechts) en de Sint-Pieterskerk (op de achtergrond rechts). De groene bol duidt de locatie aan van de toevalsvondst. Het project De Meersen strekt zich uit tot aan de Sint-Jansstraat die (via de Korte Meersstraat) recht naar de Sint-Maartenskathedraal loopt. Foto © 3D Real Estate (http://www.3d-realestate.be/developments/de-meersen-de-looie/).....	5	
Figuur 2: Locatie van de onderzochte zone (in groen) op GRB (©AGIV). Positie ten opzichte van het opgravingsgebied De Meersen (paarse omlijnning) met daarbinnen de zone van het laatmiddeleeuwse kerkhof (zone met raster).....	6	
Figuur 3: Locatie van de onderzochte zone (in groen) op de orthofoto (©AGIV). Positie ten opzichte van het opgravingsgebied De Meersen (zwarte omlijnning) met daarbinnen de (ruime) zone van het laatmiddeleeuwse kerkhof (gearceerde zone).....	7	
Figuur 4: Locatie van de onderzochte zone op GRB (©AGIV).....	7	
Figuur 5: Werkfoto die op 12 juni werd doorgestuurd naar het agentschap bij het melden van de toevalsvondst (foto © Monument Vandekerckhove nv). Zicht naar het zuiden. Links en centraal in de linkerhelft van de ruimte kunnen twee donkergrijze sporen als vermoedelijke graven onderscheiden worden.....	8	
Figuur 6: Werkfoto die op 12 juni werd doorgestuurd naar het agentschap bij het melden van de toevalsvondst (foto © Monument Vandekerckhove nv). Zicht naar het westen. Op de voorgrond en centraal in het vrijgelegde vlak kunnen twee donkergrijze sporen als vermoedelijke graven onderscheiden worden.....	8	
Figuur 7: De locatie van de werkput in het lopende bouwproject met op de achtergrond de Sint-Maartenskathedraal. Zicht naar het oosten.....	9	
Figuur 8: De werkput bij aankomst, vóór de aanvang van het terreinonderzoek. Op het opgravingsvlak staat grondwater.....	13	
Figuur 9: Het proberen wegpompen van zoveel mogelijk grondwater en het proberen opschonen van het vlak zorgden meteen voor veel modder.....	14	
Figuur 10: Al snel werd beslist dat het door het steeds opkomende grondwater enkel mogelijk was de sporen vrij.....	14 te leggen door per zone meteen de registratie aan te pakken.....	14
Figuur 11: Na een aantal stortbuien was het alle hens aan dek om te trachten de rest van het vlak leesbaar te maken.....	14	
Figuur 12: Opgravingsplan. De gearceerde zone kon uiteindelijk niet verder onderzocht worden.....	18	
Figuur 13: Loodrecht zicht op de oostelijke zone met Graf 1 en Graf 2 die elkaar dwarsen. Op het terrein leek Graf 1 Graf 2 te overlappen. De aanwezigheid van een voetwortelbeentje in het westelijk uiteinde van Graf 1 doet echter vermoeden dat het hier het uiteinde betreft van Graf 2.....	19	
Figuur 14: De oostelijke zone met Graf 1 en Graf 2 die elkaar dwarsen. Zicht naar oosten. Op de putwand is te zien dat de funderingen tot in dit kerkhofniveau reiken en de top van de graven hebben aangesneden.....	19	
Figuur 15: De oostelijke zone met Graf 1 en Graf 2 die elkaar dwarsen. Zicht naar noordoosten. De paarse pijl toont de locatie van het voetwortelbeentje dat nog <i>in situ</i> lag. Het geeft aan dat dit het uiteinde moet zijn van Graf 2.....	20	
Figuur 16: Detail op Graf 1, zicht op de noordoosthoek van de werkput. De paarse pijl duidt het uiteinde aan van het (afgebroken) opperarm. Links ervan bevindt zich het torso, met telkens drie ribben. De schedel ontbreekt. Rechts van het opperarmbeen steekt een houten plank uit het profiel, een stuk van de kistwand.....	20	
Figuur 17: Detail op Graf 2, naar het oosten. De schaalat markeert de locatie van de schedelfragmenten. Naast de prikker ligt het onderkaakbeen (<i>in situ</i>).....	21	
Figuur 18: Sporen S3 en S4, zicht naar noorden. De oostelijke kistwand van Graf S3 is nog bewaard in de putwand. Daar is duidelijk af te lezen dat het graf nog vrij hoog bewaard was. Door het uitbreken van de keldervloer was in de opgravingsput echter slechts nog de bodem van het graf bewaard.....	21	
Figuur 19: Sporen S3 en S4, zicht naar noordwesten. Het opgravingsvlak is langs de putwand minder hoog bewaard. De witte prikker duidt de locatie aan van het linker dijbeen.....	22	
Figuur 20: Detail van de noordelijke putwand ter hoogte van S3 en S4. De schuine plank lijkt een schuin gezakt fragment van de oostelijke kistwand van Graf S3.....	22	
Figuur 21: Loodrecht zicht op sporen S3 en S4, vanop de noordelijke putwand.....	23	
Figuur 22: Graf S3, zicht naar noordelijke putwand. Pogingen om in het grondwater en de modder het restant van het graf nog verder te onderzoeken, leverden onder het linker dijbeen nog enkele bodemplanken van de kist op, aan de westkant afgeboord. Volgens de oriëntatie van het graf lijken de planken verschoven.....	23	

////////////////////////////////////

Figuur 23: Overzicht van het grafveld opgegraven in de aanpalende projectzone De Meersen, met begrenzing van het Noorderkerkhof, met aanduiding van alle opgegraven skeletten en de verdeling in grafveldzones in functie van het skeletonderzoek. Naar: De Grootte 2022, 40: Fig. 5.1. Met toevoeging van de werkput van het toevalsvondstonderzoek met aanduiding van de oriëntaties van de menselijke resten zoals ze kunnen gereconstrueerd worden..... 26

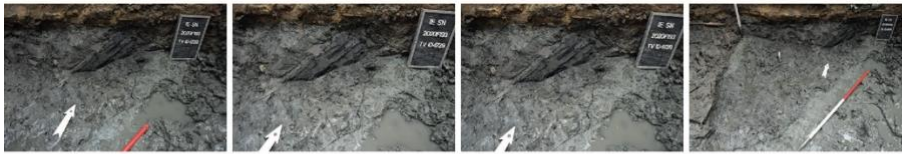
10.2 LIJST VAN TEKENINGEN

Niet van toepassing

10.3 LIJST VAN FOTO'S

2020F193_D5C_5849.JPG

2020F193_D5C_5850.JPG

2020F193_D5C_5851.JPG

2020F193_D5C_5852.JPG

2020F193_D5C_5853.JPG

2020F193_D5C_5854.JPG

2020F193_D5C_5855.JPG

2020F193_D5C_5856.JPG

2020F193_D5C_5857.JPG

2020F193_D5C_5858.JPG

2020F193_D5C_5859.JPG

2020F193_D5C_5860.JPG

2020F193_D5C_5861.JPG

2020F193_D5C_5862.JPG

2020F193_D5C_5863.JPG

2020F193_D5C_5864.JPG

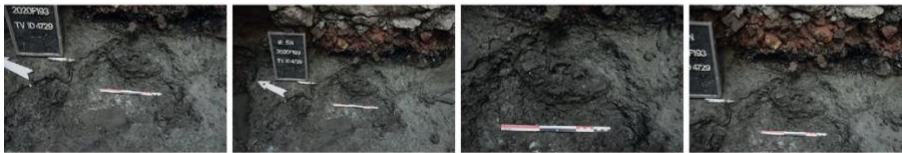

2020F193_D5C_5865.JPG

2020F193_D5C_5866.JPG

2020F193_D5C_5867.JPG

2020F193_D5C_5868.JPG

2020F193_D5C_5869.JPG

2020F193_D5C_5870.JPG

2020F193_D5C_5871.JPG

2020F193_D5C_5872.JPG

2020F193_D5C_5873.JPG

2020F193_D5C_5874.JPG

2020F193_D5C_5875.JPG

2020F193_D5C_5876.JPG

2020F193_D5C_5877.JPG

2020F193_D5C_5878.JPG

2020F193_D5C_5879.JPG

2020F193_D5C_5880.JPG

2020F193_DSC_5881.JPG

2020F193_DSC_5882.JPG

2020F193_DSC_5883.JPG

2020F193_DSC_5884.JPG

2020F193_DSC_5885.JPG

2020F193_DSC_5886.JPG

Benaming foto	Beschrijving foto (allemaal genomen op 17/06/2020)
2020F193_20200617_123617.jpg	De werkput, onder de uitgebroken kelder, tijdens het opschonen van het vlak, vanuit NW
2020F193_20200617_123628.jpg	Tijdens het opschonen, strijd tegen de modder
2020F193_20200617_140902.jpg	Stortbuien zorgden ervoor dat het opschoonwerk opnieuw moest gebeuren. Vanuit O
2020F193_20200617_140907.jpg	Stortbuien zorgden ervoor dat het opschoonwerk opnieuw moest gebeuren. Vanuit O
2020F193_20200617_140919.jpg	Herinnering aan functie als bloedcentrum, nog bewaard aan de wand van het pand
2020F193_20200617_155301.jpg	Herinnering aan functie als bloedcentrum, nog bewaard aan de wand van het pand
2020F193_20200617_155313.jpg	Toestand vóór de start van het toevalsvondstonderzoek. De werkput vanuit het NW
2020F193_DSC_5801.JPG	Toestand vóór de start van het toevalsvondstonderzoek. De werkput vanuit het N
2020F193_DSC_5802.JPG	Het opschonen van het opgravingsvlak. Zicht vanuit het NW
2020F193_DSC_5803.JPG	Het opschonen van het opgravingsvlak. Zicht vanuit het NW
2020F193_DSC_5804.JPG	De oostkant van het opgravingsvlak opgeschoond. Zicht vanuit het N
2020F193_DSC_5805.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5806.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5807.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5808.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5809.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5810.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5811.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5812.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5813.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5814.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5815.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5816.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit O, van bovenuit
2020F193_DSC_5817.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het W
2020F193_DSC_5818.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het W
2020F193_DSC_5819.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het W
2020F193_DSC_5820.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het W
2020F193_DSC_5821.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het W
2020F193_DSC_5822.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het ZW
2020F193_DSC_5823.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het ZW
2020F193_DSC_5824.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het ZW
2020F193_DSC_5825.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het ZW
2020F193_DSC_5826.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het W
2020F193_DSC_5827.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het W
2020F193_DSC_5828.JPG	De NOhoek van het opgravingsvlak opgeschoond: S1 en S2. Zicht vanuit het W
2020F193_DSC_5829.JPG	Tijdens het opschonen van het vlak. Zicht vanuit westkant.
2020F193_DSC_5830.JPG	Tijdens het opschonen van het vlak. Zicht vanuit westkant, met de Sint-Maartenskathedraal op de achtergrond.
2020F193_DSC_5831.JPG	Tijdens het opschonen van het vlak. Zicht vanuit westkant, met de Sint-Maartenskathedraal op de achtergrond.
2020F193_DSC_5832.JPG	Tijdens het opschonen van het vlak. Zicht vanuit westkant
2020F193_DSC_5833.JPG	Sfeerbeeld van de context van de werkput, met de Sint-Maartenskathedraal op de achtergrond. Zicht vanuit W
2020F193_DSC_5834.JPG	Sfeerbeeld van de context van de werkput, met de Sint-Maartenskathedraal op de achtergrond. Zicht vanuit W

10.4 LIJST VAN SPOREN

Spoornr.	beschrijving
S1	Graf 1
S2	Graf 2
S3	Graf 3
S4	grafkuil van Graf 3 of ouder spoor?
S5	puntlocatie van schedeldakfragment in Z van/ten Z van Graf 3
S6	Graf 4: locatie bij benadering van graf dat bij de melding zichtbaar was maar na het opschoonwerk tijdens het toevalsvondstonderzoek niet meer bewaard bleek

10.5 LIJST VAN VONDSTEN

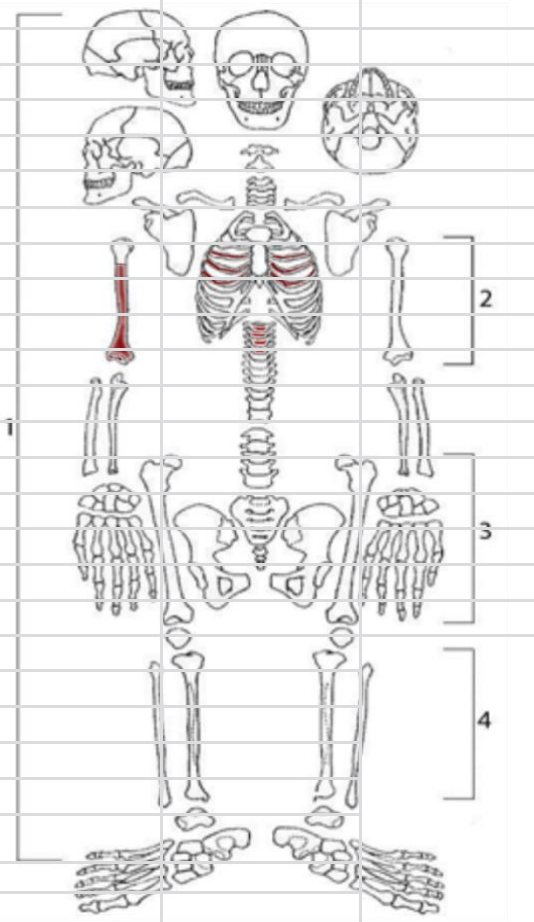
Inv.nr.	context	Inhoud
1	Uit S1: Graf 1	menselijke resten (zie skeletformulier S1)
2	Uit S2: Graf 2	menselijke resten (zie skeletformulier S2); één aardewerkscherf
3	Uit S3: Graf 3	menselijke resten (zie skeletformulier S3)
4	Uit S3: Graf 3	staal hout van oostelijke wandplank
5	puntvondst in Z van/ten Z van Graf 3	menselijk schedeldakfragment
6	Uit S3: Graf 3	enkele aardewerkfragmenten

10.6 LIJST VAN STALEN

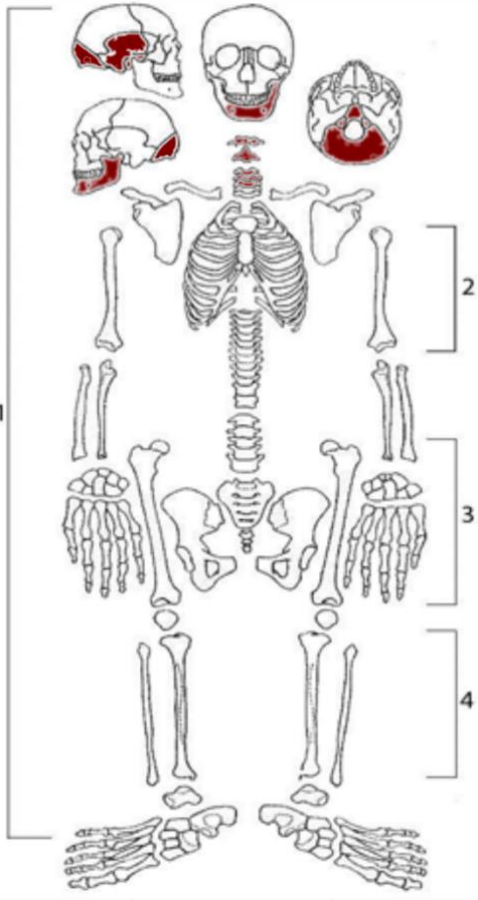
Inv.nr. 4: staal hout van oostelijke wandplank van Graf 3.

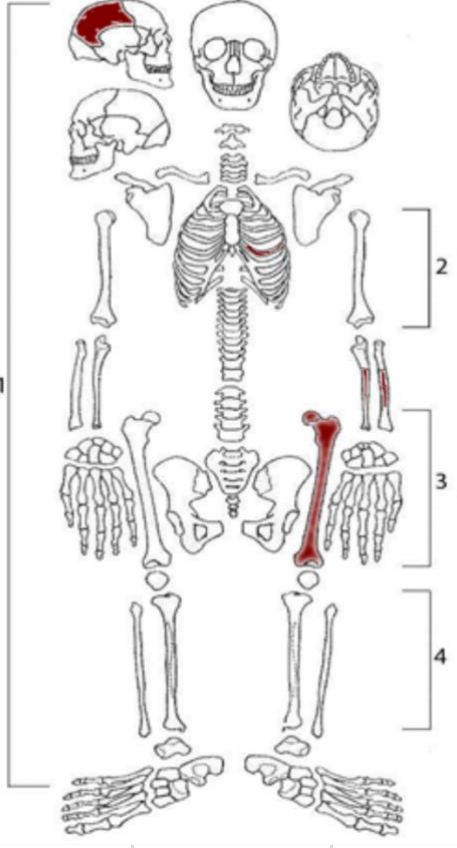
10.7 SKELETFORMULIEREN (REGISTRATIE OP HET TERREIN)

	IN SITU SKELETFORM.	SITE: IE-SN 2020F193	Graf: 1	Vondst: 1	Individu: 1
	Werkput: 1			Datum: 17/06/2020	
Vlak: 1			Waarnemer: Merel Van Eynde		
Spoor: S1			Stalen: pollen / a-DNA / 14C / isotopen / andere		
x-coördinaat:			Tekeningen en foto's:		
y-coördinaat:					
	Boven:				
Naast:		Naast:			
	Onder:				
Status: primair graf / secundair graf / accumulatie beendermateriaal			Graftype: kuil / kist / grafkelder / sarcofaag / urne / andere		
Enkelvoudige / meervoudige begraving			Grafvorm: rechthoekig / trapezoid / ovaal / andere		
Type: inhumatie / crematie / andere			Grafverstoringen: ja / neen		
Oriëntatie: (hoofd) ZW / NO (voeten)			Graftiften: ceramiek / metaal / juwelen / glas / dierlijke resten / plantaardige resten / symbolische objecten / munten / andere		
Grafdimensies: (lengte / breedte hoofd- en voeteneinde / diepte)			Kledij(elementen): metalen objecten / textiel		
Graf niet volledig blootgelegd (enkel hoofdeinde in de werkput gelegen)			Niet-intentionele artefacten en kistnagels: ceramiek / munten / dierlijk bot / nagels / andere		
Hoogtemeting: hoofd - heiligbeen - voeten			Leeftijd: subadult (baby - kind - juveniel) / adult		
Skelet in anatomische verband: ja / deels / neen (verstoorde begraving / knokelput)			Ingekleurde beenderen: aanwezig / afwezig		
Skelet compleet: ja / neen					
Individuele beenderen compleet: ja / neen					
Bewaring: goed / gemiddeld / slecht					
Conservering (producten):					
Positie lichaam: op de rug / op de rechterzijde / op de linkerzijde / buikligging / anders					
Uitgestrekt / gebogen / foetushouding / anders					
Positie schedel: N.V.T					
Positie linkerarm: N.V.T					
Positie rechterarm: N.V.T					
Positie handen: N.V.T					
Positie benen: N.V.T					
Aanwezigheid van: haar / nagels / zachte weefsels / nier- of galstenen / andere					
Afmetingen (in situ): N.V.T					
1) 2) 3) 4)					
Opmerkingen: Enkel een deel van de torso was in de werkput gelegen, de schedel was afwezig. Wat in de werkput gelegen was, lag in anatomisch verband. Houtresten van de kist bewaard.					

		IN SITU SKELETFORM.	SITE: IE-SN 2020F193	Graf: 2	Vondst: 2	Individu: 2
Werkput: 1			Datum: 17/06/2020			
Vlak: 1			Waarnemer: Merel Van Eynde			
Spoor: S2			Stalen: pollen / a-DNA / 14C / isotopen / andere			
x-coördinaat:			Tekeningen en foto's:			
y-coördinaat:						
Boven:		Naast:		Opgravingsmethoden: truweel / zeef / andere		
Onder:		Naast:				
Status: primair graf / secundair graf / accumulatie beendermateriaal			Graftype: kuil / kist / grafkelder / sarcofaag / urne / andere			
Enkelvoudige / meervoudige begraving			Grafvorm: rechthoekig / trapezoid / ovaal / andere			
Type: inhumatie / crematie / andere			Grafverstoringen: ja / neen			
Oriëntatie: (hoofd) ZO / NW (voeten)			Grafgiften: ceramiek / metaal / juwelen / glas / dierlijke resten / plantaardige resten / symbolische objecten / munten / andere			
Grafdimensies: (lengte / breedte hoofd- en voeteneinde / diepte)			Kledij(elementen): metalen objecten / textiel			
Slechts laatste restant graf bewaard?			Niet-intentionele artefacten en kistnagels: ceramiek / munten / dierlijk bot / nagels / andere			
Hoogtemeting: hoofd - heiligbeen - voeten			Leeftijd: subadult (baby - kind - juveniel) / adult			
Skelet in anatomische verband: ja / deels / neen (verstoorde begraving / knekelput)			Ingekleurde beenderen: aanwezig / afwezig			
Skelet compleet: ja / neen						
Individuele beenderen compleet: ja / neen						
Bewaring: goed / gemiddeld / slecht						
Conservering (producten):						
Positie lichaam: Enkel het hoofd en de nek bewaard. Voetwortelbeentje in noordwesthoek S1 hiermee te verbinden?						
Uitgestrekt / gebogen / foetushouding / anders						
Positie schedel: Te verstoord om uitspraak te doen						
Positie linkerarm: N.V.T						
Positie rechterarm: N.V.T						
Positie handen N.V.T						
Positie benen: N.V.T						
Aanwezigheid van: haar / nagels / zachte weefsels / nier- of galstenen / andere						
Afmetingen (in situ): N.V.T						
1) 2) 3) 4)						
Opmerkingen: Enkel het hoofd en de nek waren bewaard, de schedel was fragmentair. De nekwerfels lagen in anatomisch verband.						

		IN SITU SKELETFORM.	SITE: IE-SN 2020F193	Graf: 3	Vondst: 3	Individu: 3	
Werkput: 1			Datum: 17/06/2020				
Vlak: 1			Waarnemer: Merel Van Eynde				
Spoor: S3			Stalen: pollen / a-DNA / 14C / isotopen / andere Hout van de kist				
x-coördinaat:			Tekeningen en foto's:				
y-coördinaat:							
Boven:		Naast:					
Onder:		Naast:					
Status: primair graf / secundair graf / accumulatie beendermateriaal			Graftype: kuil / kist / grafkelder / sarcofaag / urne / andere				
Enkelvoudige / meervoudige begraafing			Grafvorm: rechthoekig / trapezoid / ovaal / andere				
Type: inhumatie / erematie / andere			Grafverstoringen: ja / neen				
Oriëntatie: (hoofd) N / Z (voeten)			Grafgiften: ceramiek / metaal / juwelen / glas / dierlijke resten / plantaardige resten / symbolische objecten / munten / andere				
Grafdimensies: (lengte / breedte hoofd- en voeteneinde / diepte)			Kledij(elementen): metalen objecten / textiel				
Hoogtemeting: N.V.T.			Niet-intentionele artefacten en kistnagels: ceramiek / munten / dierlijk bot / nagels / andere				
Skelet in anatomische verband: ja / deels / neen (verstoorte begraafing / knokkelput)			Leeftijd: subadult (baby kind juveniel) / adult				
Skelet compleet: ja / neen			Ingekleurde beenderen: aanwezig / afwezig				
Individuele beenderen compleet: ja / neen							
Bewaring: goed / gemiddeld / slecht							
Conservering (producten):							
Positie lichaam: N.V.T.							
Uitgestrekt / gebogen / foetushouding / anders							
Positie schedel: N.V.T.							
Positie linkerarm: N.V.T.							
Positie rechterarm: N.V.T.							
Positie handen: N.V.T.							
Positie benen: N.V.T.							
Aanwezigheid van: N.V.T.							
Afmetingen (in situ): N.V.T. femur reeds gebroken							
1) 2) 3) 4)							
Opmerkingen: Fragmente houten kist bewaard.							

S5:

Enkel een stuk van het schedeldak werd hier aangetroffen, geen andere bijhorende resten of grafcontouren. Gezien de positie kan dit schedelfragment niet horen bij Graf S3. Het is niet duidelijk tot welk graf dit schedelfragment hoort.

